

Catedra de Istoria medicinei a I.M.F. din Tg.-Mureș
(cond.: prof. I. Spielmann, candidat în științe medicale)

UN MEDIC ILUMINIST ROMIN: CONSTANTIN CARACAȘ (1773—1828)

I. Spielmann

Medic iluminist, fondatorul primului spital civil din București, protagonist al vaccinării Jenneriene, format la marile tradiții umaniste ale școlii medicale vieneze, autor al unei topografii medicale originale despre Țara Românească, *Constantin Caracaș* își înscrie numele în istoria medicinei românești în rîndul deschizătorilor de drumuri.

Cercetătorii trecutului cultural românesc cu toții îi recunosc marile merite. Doi ani după moartea autorului, *Ion Eliade Rădulescu* îi tipărește „Topografia Țării Românești”. Biograful său, *Gh. I. Ionescu-Gion*, îi evocă „figura simpatică și distinsă” cu deosebită căldură, caracterizîndu-l: „om de omenie, iubitor de semenii săi, filantrop în toată puterea cuvîntului, avînd asupra cinstei și demnității sale principii neschimbate”.¹

N. Iorga scoate în evidență „inteligenta superioară” și „spiritul extraordinar de remarcabil” al lui *C. Caracaș*, iar caracterizîndu-i opera, arată că „Topografia” e foarte bogată în „știri care luminează natura ca și starea sanitară a principatului muntean în cele dintîi decenii ale secolului al XIX-lea și luminează și altceva. toată viața maselor mari ale populației în aceste vremuri”.²

Născut la Satiște (Macedonia) ca fiu al doctorului *Dimătrie Caracaș*, primul medic oficial al orașului București — el însuși om excepțional și autor al unui poem medical — *Constantin Caracaș* primește o educație distinsă. La Viena, pe lângă studiile medicale, frecventează și cursurile facultății de filozofie. Sub influența profesorilor săi (*Johann Peter* și *Ioseph Frank*) devine adept convins al ideilor igienei sociale și al vaccinării antivariolice, practică pe scară largă în orașul imperial de *Aloisio Careno* și *Giovanni De Caro*. Cunoaște spitalele clinice moderne ale Vienei, dar înainte de toate este un iluminist convins, dușman al oricărui tiranii, al desfrîului nobililor și al ignoranței în care se zbat masele populare. Intors în țară, el militează activ pentru traducerea în viață a acestor idei.

Constantin Caracaș n-a uitat, că în țara sa vestigiile trecutului feudal sînt încă foarte puternice; situația este mult diferită de cea din occident. Intra-adevăr în Țara Românească, la începutul secolului al XIX-lea, procesul de destrămare al feudalismului era în plină desfășurare. Dezvoltarea tinerei burghezii era frînată de privilegiile economice și politice ale boierilor și de stăpînirea otomană.

Imediat după întoarcerea în țară — în jurul anului 1801 — *Caracaș* va introduce, pe scară largă, vaccinarea antivariolică la București. Peste un an, după cum ne relatează chiar el „vaccinarea era generală în tot orașul și în alte țirguri”. Tot în primul an este numit medic la spitalul „Sf. Pantelimon” în locul bătrînu-lui său tată, iar după moartea acestuia (1804) și în postul de medic comunal. Par-

¹ „Revistă Nouă”, anul III, nr. 8. 1890.

² „Medici și medicina în trecutul românesc”, București. 1919, p. 39—40.

tipică la muncile comisiei însărcinate cu controlul farmaciilor și cu revizuirea diplomei medicilor.

Instituțiile medicale și „poliția sanitară” din Apus îi rămân mereu un punct de orientare. Cu adîncă mîhnire recunoaște că „din nefericire, în această țară pînă astăzi, nu există . . . grijă filantropică, și din incurie, oamenii se prăpădesc zilnic de toate miastmeticele și alte boli întimplătoare”.³

Ca medic al spitalului Pantelimon se lovește de abuzul eforilor, care folosesc în scopuri personale veniturile spitalelor „pustiite, defectuoase și fără ordine interioară”. Iluministul *Caracaș* nu se poate împăca cu situația că: „sînt admiși în spital doar 70 de bolnavi”, deși venitul anual ar ajunge pentru întreținerea a cel puțin 100, cu faptul că nenorociții bolnavi zac în piețele și pe străzile orașului și mor fără îngrijire, „prinși de boale și mizerie, lipsiți de ajutorul filantropic din spitale . . . spre nenorocirea familiilor lor și paguba orașului”.⁴

Ani de-a rîndul *Caracaș* va lupta pentru modernizarea și lărgirea spitalelor bisericesti existente (Colțea și Pantelimon). Abia în 1816 — împotriva voinței eforilor — va obține oarecari modernizări și construcții la spitalul Pantelimon. Dar *Caracaș* a fost un om mult prea clarvăzător și prea realist ca să nu-și dea seamă, că ceea ce obținuse era nespun de puțin față de nevoile sanitare mărite în urma războaielor și a creșterii orașului. De aceea inimosul medic „văzînd această stare de plîns a bieților bolnavi, atîta de mulți, și nespuna lor nevoie, . . . văzînd că nu pot să înduplec capii acestor două spitale, să sporească numărul paturilor”⁵, după exemplul spitalelor din occident și cu ajutorul unor elemente burgheze progresiste, a inițiat o acțiune pentru construirea unui spital civil încăpător, cu banii poporului pentru nevoile poporului — primul de acest gen în România.

Sprijinit de vornicul *Băleanu*, de comandantul oștilor rusești staționate în București, Generalul *Kutuzov*, *Caracaș* deschide o colecție publică în vederea construirii spitalului. În această acțiune medicul bucureștean s-a sprijinit în primul rînd pe elementele tinerei burghezii — pe „contribuția orașenilor filantropi”: negustori, meseriași, cler, micii boiernași — care prin ajutoare bănești „fiecare după putere și bunăvoință” au contribuit la înfurierea spitalului „Filantropia” sau „Iubirea de oameni”. Acțiunea a început în 1811, dar spitalul ajunge la o clădire definitivă abia între 1813—1815. Construcția noului așezămînt spitalicesc se lovește de o serie de greutăți. Totuși, fondarea unui spital civil cu 90 de paturi, a însemnat o victorie a zelosului medic iluminist. Primul medic primar al „Filantropiei” a fost însuși fondatorul ei — *Constantin Caracaș*. Intocmind regulamentul noului spital, își promovează toate ideile reformatoare, rupe definitiv cu tradiția spitalelor bisericesti și înscrie în capul regulamentului principiul iluminist, că „în acest spital să se primească bolnavi fără distincțiune de naționalitate, de religione sau patimă”, postulează ca numărul bolnavilor să nu fie fixat în prealabil, ci să crească în funcție de necesități și de veniturile spitalului; interzice cu severitate ca personalul îngrijitor să primească, sub orice formă, daruri sau bani de la bolnavi, introduce un regim alimentar dietetic, haine de spital etc. Formulează în același timp drepturile și îndatoririle medicului primar, ale medicului secundar, ale chirurșilor, ale farmacistului, îngrijitorilor și administratorilor.

În 1816 pe lângă funcția de medic de spital și medic comunal, împreună cu doctorul *Silvestri* este însărcinat „a fi privitor ai datoriei” celorlalți medici, adică medic primar al orașului. Noua sa funcție îi asigură posibilități mai largi de a-și extinde ideile de medicină socială.

³ *Pompei P. Samarian*: „O veche monografie sanitară a Munteniei „Topografia Țării Românești.” de *C. Caracaș*, București, 1937, p. 136

⁴ Op. cit. p. 51.

⁵ Op. cit. p. 151.

În 1819 îl găsim în comisia care redactează un regulament de funcționare a farmaciilor. În „rînduiala pentru spițeri” găsim o serie de dispoziții importante; despre controlul diplomelor medicilor, asupra obligativității preparării medicamentelor după prescripțiile farmacopecii austriace provinciale și a eliberării medicamentelor după taxa vieneză din 1814. Fixează ca aprovizionarea farmaciilor să se facă cu droguri proaspete, ca medicamentele să se elibereze numai pe baza rețetelor medicale, ca drogurile secrete să fie prohibite, ca eliberarea medicamentelor otrăvitoare să fie reglementată etc. Orînduiala farmaceutică din 1819 a însemnat un pas important înainte, în organizarea pe baze moderne a activității farmaceutice din țara noastră.

Multiplele preocupări ale acestui iluminist zelos reies și din faptul, că în 1817 „cu bună rivină, spre folosul obștesc”, fondează o tipografie „privilegiată” pentru tipărirea de cărți în limba română și greacă, obligîndu-se în schimbul privilegiului printre altele să dea spitalului „Filantropia” 5% din cîștigul tipografiei.

Împreună cu S. Filitti introduce în Muntenia cultura cartofului.

Caracaș e la apogeul carierei sale. Dar în vremuri istorice tulburi, cînd ochiul pîznașilor te pîndește, roata norocului se învîrte foarte repede. Iată-l în anul 1820 pe *Caracaș* — care servise timp de 2 decenii cu abnegație interesele bolnavilor — destituit din postul de medic al Spitalului Pantelimon, iar în 1824 scos și din postul de medic comunal. Eforii spitalului Pantelimon — dușmanii săi personali — îi plătesc acum polița pentru critica temerară la adresa lor.

Abia în 1827 *Caracaș* este reincadrat în drepturile sale de medic al orașului. Dar distinsul iluminist gustă roadele reabilitării doar un an. În 1828 izbucnește o nouă epidemie de ciumă. *Caracaș* a căzut victimă cumplitei boli, murind la datorie la 31 octombrie 1828.

Portretul spiritual al lui C. *Caracaș* se conturează cu deosebită putere în lucrarea sa „Topografia Țării Romînești și observațiuni antropologice privitoare la sănătatea și bolile locuitorilor ei”, apărută postum la București în 1830.

Topografia și geografia medicală promovată încă de *Hippocrat*, cunoaște în sec. al XVIII-lea, o dată cu rîspîndirea ideilor iluminismului medical, o nouă înflorire. Sînt bine cunoscute operele unor medici englezi și germani ca *Robert Jackson*, *John Clark*, *James Annesley*, *Moritz Hasper* despre febra din Jamaica, despre bolile din India și alte țări tropicale etc. Lucrarea lui *Constantin Caracaș* este o amplă topografie medicală, concepută în spirit hipocratic. Ea accentuează în fiecare pagină rolul decisiv al mediului geografic și social asupra stării sănătății populației, precum și în declanșarea holilor. Ca iluminist, *Caracaș* subliniază în același timp și faptul „cîtă influență au asupra stării fizice și morale a omului, legile, moravurile și cultura unui popor”.⁶ Cu adîncă mihnire relatează rîmînerea în urmă a țării sale, lipsa unei industrii și economii înfloritoare, sumbra mizerie a poporului.

Opera lui *Caracaș* apare într-o perioadă istorică, cînd mișcarea iluministă romînă nu luase încă amploare, cînd limba semiformală a clasei conducătoare era cea greacă. De aceea își scrie opera în această limbă.

Reluînd ideea cronicarilor și a iluministilor romîni din Transilvania secolului al XVIII-lea, *Constantin Caracaș* accentuează originea latină și unitatea poporului romîn. „Actualii locuitori ai Valahiei — scrie el — cobor din coloniile aceluia mare și celebru neam al romanilor...”⁷

Poporul romîn însă a căzut în robia turcilor și „sărmanul popor trăiește împilat și mizerabil sub toate poverile”. Cu optimismul iluministului, *Caracaș* crede

⁶ Op. cit. p. 77.

⁷ Op. cit. p. 77.

că „aptitudinea naturală ce are acest neam spre a primi cultura, dă speranțe sigure, că un guvern potrivit și generos poate în scurt timp, să consolideze fericirea și prosperitatea acestui popor, să-l facă demn de strămoșii săi”.⁸

În numele acestui viitor fericit, *Caracas* critică sever stările sociale existente în țară.

Ascuțișul criticii sale se îndreaptă în primul rînd împotriva conducerii statului, împotriva guvernului: „nestatornic și despotic, provizoriu și șovăitor, al cărui scop este mai mult interesul privat decît cel public... Dreptatea și libertatea lipsesc, iar legile n-au putere să apere dreptul fiecăruia... Actele unui asemenea guvern nu ținesc scopul generos și folositor al binelui public, nici să facă din patriotism și filantropie așa cum cere înțelepciunea și virtutea; ci în toate măduarele lui să domnească viclenia, înșelăciunea, dorința de cîștig cu mijloace neonest...”.⁹

Critica sa nu este subiectivă. El știe că există „mulți cu adevărat patrioți, care luptă cu toate puterile să stîrpească... abuzurile vătămătoare publicului, care se impun între toate măduarele cîrmuirii”¹⁰, dar mai știe că „sărăcia și tulburările au zădărnicit planul lor generos”.¹¹

Rămînerea în urmă a țării — arată *Caracas* — se manifestă în toate domeniile vieții sociale. Bogățiile minerale sînt nestudiate, pădurile sînt pustiite fără milă, agricultura și viticultura sînt înapoiate, rîurile navigabile nu sînt exploatare, apele minerale tămăduitoare într-o serie de îmbolnăviri stau nefructificate din cauza „indolenței guvernului”. Dar problema, care-l preocupă mai intens pe *Caracas*, este descreșterea înspăimîntătoare a populației. El explică acest fapt trist prin situația geografică nefavorabilă a țării — teatru de dese războaie — precum și prin „politica slabă” și „păcătoasă” a guvernului. Drept consecință, epidemiile de ciumă decimează populația, mortalitatea infantilă atinge proporții înspăimîntătoare. Dintr-o familie cu 10—12 copii — arată *Caracas* — abia dacă rămîn în viață 3—4. Desfriul boieresc precum și sumbra mizerie — „proasta hrană a țărănilor istoviți de reîncetată osteneală, de lipsă și de muncă grea și obositoare și de multiplele suferințe morale care împreună prăpădesc puterile corporale”¹² contribuie din plin la scăderea populației.

În fața acestei situații alarmante, medicul iluminist cere intervenția statului. Imbrățișînd ideile de igienă socială ale lui *J. P. Frank* el revendică — primul în Țara Românească — ocrotire sanitară de stat, bazată pe recunoașterea faptului că statul este dator să se îngrijească de sănătatea publică a tuturor locuitorilor.

„Dintre îndatoririle unui guvern — accentuează *Caracas* — una din cele mai utile este grija sănătății și vieții locuitorilor”.¹³ Statul este dator „să se îngrijească cu patriotism de sănătatea corporală a locuitorilor și să susțină mijloacele prin care acest popor poate să se apere de cauzele pieririi fizice și morale... și să găsească mijloacele ce pot să contribuie, cu aceeași seriozitate, care se observă în țările civilizate ale popoarelor luminate.”¹⁴

Caracas examinează sub aspectul eficacității diferitele instituții medicale ale țării. El își exprimă satisfacția că numărul medicilor a crescut în ultimele decenii, laudă rîvna unora dintre ei, dar arată în același timp că în afara Bucureștilor, restul țării nu are aproape de loc personal sanitar. Veniturile spitalelor bisericesti ar ajunge pentru modernizarea lor, dar ele sînt lăsate în paragină, iar fondurile risi-

⁸ Op. cit. p. 77.

⁹ Op. cit. p. 134—145.

¹⁰ Op. cit. p. 125.

¹¹ Op. cit. p. 122.

¹² Op. cit. p. 79.

pite în mod abuziv. Azilurile de copii au fost desființate, iar copiii dați la doici „fără muștrare de cuget și fără milă”. unde „Sărmanii copii... devin victimele lipsei de conștiință și neîngrijire a acestor barbari”.¹⁵

Remedierea tuturor acestor lipsuri grele — după *Caracaș* — o poate aduce numai o poliție sanitară de stat. Aceasta trebuie să se extindă asupra controlului activității medicale și farmaceutice, cit și asupra funcționării spitalelor și azilelor. Ea trebuie să lupte activ împotriva medicinei clandestine și a prejudecăților sanitare, să aibă atribuția de a propune legi și regulamente spre „întimpinarea și îndreptarea a tot ce este contrar igienei și pericolos vieții locuitorilor”¹⁶, să preconizeze măsuri judicioase împotriva bolilor infecțioase, și pentru îmbunătățirea igienei individuale și comunale etc.

Între sarcinile cele mai urgente care revin unei astfel de „poliții sanitare”, *Caracaș* susține că în primul rând se impun măsuri pentru secarea bălților, pentru dotarea orașelor cu apă potabilă igienică, construirea de băi publice, canalizare, interzicerea aruncării gunoaielor în râuri care servesc drept apă potabilă, construirea de diguri pentru evitarea inundațiilor, interzicerea înmormintării în biserici sau în curțile acestora, și amenajarea unor cimitire corespunzătoare, la fel ca și dispoziții legale energice pentru stăpînirea prostituției, lărgirea și modernizarea spitalelor existente etc. Fără îndoială că acesta este un program sanitar vast, conceput pe baza celor mai moderne idei ale igienei sociale a timpului său.

Problema educației ocupă un loc central în opera lui *Caracaș*. Ca iluminist convins, el consideră lupta contra prejudecăților și educația maselor factori de bază în ridicarea țării. Inima lui caldă de patriot se revoltă constatînd ignoranța în care se zbate poporul. El cere înființarea unor școli sâtești obligatorii pentru toți copiii.

Aceste școli, pe lingă scris și citit trebuie să deprindă pe copiii de țărani cu noțiunile elementare ale lucrării pămîntului după metode moderne. Animat de concepția sa iluministă, reclamă școli publice pentru fete, cum sînt „în orașele mari ale națiunilor luminate”, școli în care ele să se deprindă cu elementele economice, picturii, muzicii și a altor cunoștințe „de lucrări casnice”.

Strîns legată de acest deziderat este și concepția asupra educației fizice a copiilor. Analizînd sub acest aspect educația romînească a timpului său, constată că țărani — deși trăiesc „sub jugul despotismului, gustînd din amărăciunea lui, și duc un trai plin de mizerie”, își educă copiii de multe ori într-un spirit mai sănătos decît clasele avute. Tăranțele își alăptează copiii ele singure, caută să le călească organismul de mici, pe cînd femeile boierilor și orașenilor sînt „surde la glasul sfînt al naturii”, încredințază alăptarea copiilor unor doici neconștiințioase, adevărate „ucigătoare de copii”, de multe ori bolnave de boli venerice.

„Cit de mult este acest lucru contra firii, contra dreptei rațiuni și a societății — se revoltă iluministul *Caracaș* crescut la ideile lui *J. J. Rousseau* — se vede foarte bine din pericolul la care se expune viața nou-născuților, spre ruina omnirii, chiar și viața mamelor, de care depind: viața, sănătatea și fericirea copiilor”.¹⁷

El combate cu vehemență acest obicei dăunător, invocînd argumente de sănătate și morală, reclamînd chiar intervenția statului pentru ca copiii să fie alăptați de către mamele lor.

În același timp cere cultivarea sporturilor printre copiii orașenilor, dar mai ales ai țărănilor „care se joacă mai puțin între ei, fiindcă pasc mai mult vitele,

¹³ Op. cit. p. 135.

¹⁴ Op. cit. p. 79.

¹⁵ Op. cit. p. 64.

¹⁶ Op. cit. p. 136.

¹⁷ Op. cit. p. 87.

iar sărbătorile se duc la circiumă cu părinții lor”.¹⁸ Recomandă pentru călirea organismului copiilor: scaldatul, patinajul, jocurile gimnastice, ca: discul, sărituri, trîntă, dansurile moderate.

Se pune întrebarea îndreptățită, cît a reușit oare să traducă în viață dintre ideile sale temerare? Am insistat asupra faptului că primul spital civil din București a luat naștere drept urmare a strădaniilor sale. Introducerea vaccinării anti-variolice, măsurile de control ale activității medicale și farmaceutice, regulamentul spitalului „Filantropia” întocmit de dînsul, au însemnat realizarea unor deziderate ale poliției sanitare.

Biograful lui *C. Caracș, Ionescu-Gion*, relatează că medicul bucureștean și-a crescut propriul fiu în spiritul ideilor lui *Jean Jaques Rousseau*. Aceste fapte sînt foarte sărăcăcioase în raport cu bogăția și valoarea ideilor iluministului bucureștean. Indiscutabil, partea covârșitoare a ideilor sale sociale, pedagogice și igienice, a trebuit să aștepte mult timp pînă la realizare. Timpul coace ideile în funcție de condițiile istorice.

Prezentul însă nu poate umbri meritele precursorilor, care în vremuri vitrege au militat cu toată căldura inimii, cu toată sinceritatea convingerilor lor iluministe, pentru o viață mai fericită a marilor mase oprimate și deposedate ale poporului. În rîndul acestor precursori din țara noastră *Constantin Caracș* și-a înscris pentru totdeauna numele.

Sosit la redacție: 5 februarie 1965.

¹⁸ Op. cit. p. 99.